

## HOOFSUK 2

### DIE MIDDELKINDERJARE

#### 2.1. INLEIDING

Navorser het vir die doeleindes van die studie op die middelkinderjare kind en meer spesifiek op die junior- primêre skoolkind gekonsentreer, omdat dit die fase is waar die kind vir die eerste keer aan die lewe buite die gesin blootgestel word. Dit is die kind se vormingsjare waartydens ontwikkeling op alle gebiede voorkom. Die middelkinderjare kan as 'n rustige, tog belangrike tydperk wat betref die kind se kognitiewe, sosiale, emosionele en selfbeeldontwikkeling beskou word. Die middelkinderjare kan as die tydperk tussen ongeveer die sesde en die twaalfde lewensjaar beskou word (Louw et al., 1990:325). Volgens Bender (1996:14) word die middelkinderjare tussen die junior ( $\pm$  6-9 jaar) en die senior ( $\pm$  9,10-12,13 jaar) primêre skooljare onderverdeel.

Volgens navorser verken die kind in sy middelkinderjare die wêreld op 'n breër vlak as die voorskoolse kind. Die kind word tydens hierdie tydperk aan verskeie groei en ontwikkeling blootgestel. Positiewe ontwikkeling van die kind is belangrik sodat hy verdere take op sy lewenspad kan bemeester. Indien sy ontwikkeling belemmer word, ontwikkel die kind nie tot sy volle potensiaal nie, en word die bereiking van ontwikkelingstake negatief beïnvloed. Navorser is verder van mening dat dit noodsaaklik vir die kind is om 'n opbouende sin vir die self te ontwikkel. 'n Kind se waarde vir die self word positief of negatief beïnvloed deur kontakte met ander kinders en volwassenes in ander sisteme as net die gesin.

Omdat die studie op die emosionele-sosiale ontwikkeling van die kind fokus word daar klem gelê op die ouer-kind binding en die ontstaan van aggressiewe gedrag by die kind, asook sekere ontwikkelingsteorieë. Volgens Louw et al.(1990:52) en Thomas (1996:3) is daar verskeie teorieë wat die terrein van ontwikkeling beklemtoon. Sommige teorieë poog om 'n beskrywing of verklaring van die totale persoonlikheid te bied, terwyl ander

op spesifieke aspekte van ontwikkeling konsentreer. Vervolgens word die ontwikkelingstake van die middelkinderjare kind bespreek.

## **2.2. ONTWIKKELINGSTAKE VAN DIE MIDDELKINDERJARE**

Navorsers is van mening dat die kind in sy middelkinderjare op 'n reis is om selfstandig te word. Dit is belangrik dat die kind sy ontwikkelingstake binne hierdie ontwikkelingsfase moet bemeester, sodat die kind gesond kan funksioneer en na 'n volgende fase kan voortgroei.

Volgens Havighurst (in Thomas, 1996:57) kan ontwikkelingstake soos volg gedefiniër word: *“a task which arises at or about a certain period in the life of the individual, successful achievement of which leads to his happiness and to success with later tasks, while failure leads to unhappiness in the individual, disapproval by society and difficulty with later tasks”*.

### **2.2.1 Liggaamlike ontwikkeling**

Volgens Du Toit & Kruger (1991:108) is die primêre skooljare 'n tydperk van stadige en geleidelike groei wat deur 'n fase van vinnige groei net voor puberteit gevolg word. Du Toit & Kruger (1991:108-111), Louw et al. (1990:326-330) en Clark-Stewart & Friedman (1987:414) stem saam oor al die aspekte van 'n kind se ontwikkeling.

#### **2.2.1.1 Algemene liggaamlike ontwikkeling**

Veranderings vind hoofsaaklik in die liggaamsproporsies van die kind plaas, in teenstelling met die groot veranderings in lengte en massa wat in die voorskoolse jare voorkom (Du Toit & Kruger, 1991:108). Volgens Jiaying (1990:185) en Louw et al. (1990:326) neem lengte van ongeveer 1,20m op sesjarige ouderdom tot ongeveer 1,50m op twaalfjarige ouderdom toe. Massa oor dieselfde tydperk neem van ongeveer 20kg tot ongeveer 40kg toe. Volgens bogenoemde skrywers verander die kind se

liggaamsproporsies geleidelik en die kind se liggaam begin nou die vorm van dié van ‘n volwassene aanneem. Volgens Clarke-Stewart et al.(1987:414) is aktiewe kinders se spierontwikkeling beter ontwikkel as kinders wat nie aktief is nie. Die kind se gewig bly makliker konstant en kroniese siektes tydens volwassenheid, soos hartsiektes en hoë bloeddruk word voorkom. By die aanvang van die middelkinderjare wissel die kind tande (Du Toit & Kruger,1991:109). Melktande word dus deur permanente tande vervang wat die vorm van die gesig verander.

Volgens Gormly & Brodzinsky (in Louw et al.,1990:328) is daar geslagsverskille in die middelkinderjare. Seuns en dogters se liggame lyk dieselfde tot op die stadium van fisiese verandering. Op twaalfjarige ouderdom is dogters, wat lengte en massa betref, ongeveer twee jaar voor seuns. Dogters groei veral vanaf ongeveer nege- tot tienjarige ouderdom vinnig. Hulle word langer as seuns en behou ook meer vetweefsel.

Volgens Turner & Helms (1979:199) kan daar tussen die endomorfiëse, mesomorfiëse en ektomorfiëse kind onderskei word. Die endomorfiëse kind is gewoonlik minder gewild en toon dikwels negatiewe gevoelens teenoor sy liggaam. Die mesomorfiëse kind is gewoonlik sterk gebou, het breë skouers, sterk bene en ‘n atletiese voorkoms. Mesomorfiëse kinders is dikwels aggressief en direk. Die ektomorfiëse kind is nie so sterk gebou nie en is gewoonlik sensitief en ‘n introvert. (vergelyk Turner & Helms,1979:199 en Du Toit & Kruger,1991:109.) ‘n Kind se liggaamsbou het dus ‘n groot invloed op die kind se emosionele, sosiale en kognitiewe ontwikkeling. Dogters bereik puberteit tussen ongeveer nege en twaalf jaar, en seuns teen ongeveer 14-jarige ouderdom. Navorser is van mening dat die kind in die middelkinderjare oor groter liggaams krag en uithouvermoë beskik, en dat hierdie ontwikkelingsfase ‘n meer bewuste proses is, deurdat kinders hulself evalueer in terme van wat hy by ander kinders in die portuurgroep waarneem.

### 2.2.1.2 Motoriese ontwikkeling

Volgens Louw et al. (1990:328) is dit verstaanbaar waarom kinders in hierdie fase aan aktiwiteite deelneem wat motoriese vaardighede vereis. Die aktiwiteite sluit in: hardloop, spring, huppel, fietsry, rolskaats, swem, bal skop, ballet en deelname aan 'n verskeidenheid ander sportsoorte. Jiaying (1990:185) en Louw et al. (1990:329) noem dat seuns gewoonlik vinniger as dogters ontwikkel wat betref motoriese aktiwiteite soos hardloop, spring en gooi. Dit word toegeskryf aan die feit dat seuns meer spierweefsel en daarom meer krag, as dogters het. Tydens die middelkinderjare is die kind geweldig aktief. Volgens Clarke-Stewart et al. (1987:414) dra bogenoemde tot die kind se ontwikkeling by. Die junior- primêre skoolkind se selfvertroue word bevorder en motoriese vermoëns verbeter wat vir verskeie fasette van die kind se persoonlikheidsontwikkeling bevordelik is. (vergeelyk Du Toit & Kruger, 1991:110 en Louw et al., 1990:330.) Die kind se sukses in motoriese ontwikkeling is dus baie belangrik, omdat dit die kind gewild of ongewild by sy maats maak, wat dan ook sy selfagting verhoog. Navorsers wil die aanname maak dat kinders wat nie optimaal ontwikkel het nie, meer kwesbaar is om 'n lae selfbeeld te ontwikkel. Aggressiewe gedrag kan dus ontstaan omdat hierdie kinders hulself beskerm.

Volgens Hurlock (in Du Toit & Kruger, 1991:110-111) help die volgende voorvereistes vir die suksesvolle aanleer van motoriese vaardighede:

- Leergereedheid: Die kind moet gereed wees vir 'n bepaalde aktiwiteit, byvoorbeeld skryf. Vaardigheid word dus gouer vasgelê as die kind gereed is.
- Leergeleentheid: Kinders moet nie oorbeskerm word nie, anders word die inoefening van motoriese vaardighede van hulle ontnem.
- Oefengeleentheid: Kinders moet genoeg tyd gegun word om 'n nuwe vaardigheid aan te leer.
- Modelle: Deur goeie en korrekte modelle kan kinders motoriese vaardighede aanleer.
- Leiding: Om 'n model suksesvol na te boots, het die kind ook die nodige leiding en ondersteuning van die opvoeders nodig.

- Motivering: Motivering en aanmoediging is noodsaaklik om die kind se belangstelling te behou.
- Motoriese vaardighede: Motoriese vaardighede moet individueel aangeleer word.

Navorsers is van mening dat 'n toename in motoriese ontwikkeling sterk met die sukses in die skool, portuurgroep en die kind se opvoeders verband hou.

### 2.2.1.3 Gesondheid

Kinders in die middelkinderjare is volgens Du Toit & Kruger (1991:111) gesonder as die voorskoolse kind. Die kind het gewoonlik reeds die meeste kindersiektes gehad, maar respiratoriese en gastro-intestinale infeksies kom nog dikwels voor. Volgens Hamachek (in Du Toit & Kruger, 1991:111) is verkoues, infeksies van die ingewande en allergiese reaksies vir ongeveer 71% van die skoolafwesighede in die primêre skool verantwoordelik. Navorsers is van mening dat liggaamlike gesondheid in die middelkinderjare al die ander groeifasette beïnvloed. Fisieke gesondheid gee tot beter motoriese vaardigheid, doeltreffender sosiale verhoudings, benutting van kognitiewe, morele en emosionele ontwikkeling aanleiding.

'n Fisies gesonde kind beskik dus oor meer energie (fisies en emosioneel) as die siek kind om die bepaalde ontwikkelingstake van hierdie kinderfase te hanteer en te bemeester.

### 2.2.2 Kognitiewe ontwikkeling

Die ontwikkeling van die skoolgaande kind se kognitiewe vaardighede is vinnig, maar is ook gedurig van stimulering en motivering vanaf sy opvoeders afhanklik. Die kind in die middelkinderjare word meer aan die buite wêreld blootgestel, en groei en ontwikkel dus in hierdie fase kognitief sterker as die voorskoolse kind. Aangesien die studie op die kind se emosionele-sosiale ontwikkeling fokus, word daar slegs sekere kenmerke van die kognitiewe ontwikkeling bespreek.

Volgens Louw et al. (1990:331), Clarke-Stewart et al. (1987:434-437), Jiaying (1990:185) en Du Toit & Kruger (1991:114) noem Piaget die periode tussen 7 tot 11 of 12 jaar as die konkreet-operasionele periode. Die kind beskik oor operasionele denke. Hy is in staat om omkeerbare denkprosesse aan die hand van konkrete objekte uit te voer. Abstrakte denke is afwesig. Die kind is nog nie in staat om oor idees te dink of in terme van hipoteses te redeneer nie.

### 2.2.2.1 Kenmerke van die kognitiewe ontwikkeling van die middelkinderjare

Daar moet in ag geneem word dat die middelkinderjare in die junior- en senior- primêre skoolfase onderverdeel word en dat die kognitiewe ontwikkeling van die kind tydens hierdie fases verskil. Vervolgens word die kognitiewe kenmerke kortliks verduidelik:

- **Konservasie:** Konservasie beteken dat die kwantitatiewe verband tussen dinge (vloeistof en vaste stowwe) ten opsigte van massa en volume konstant bly ten spyte van perseptuele veranderings of transformasies (Du Toit & Kruger, 1991:115). Volgens Louw et al. (1990:336) verstaan die kind eers konservasie van substansie (op 8 jaar), daarna konservasie van massa (op 10 jaar) en laastens konservasie van volume (op 11 of 12 jaar). Navorsers is van mening dat die kind in sy middelkinderjare konservasies aanleer waarvan hy eerste bewus is en wat maklik waarneembaar is, en eers later onduideliker kwaliteite waarneem. Louw et al. (1990:336) stem saam met Du Toit & Kruger (1991:115) dat konservasie van substansie om die volgende redes deur die kind begryp word: sy vermoë om te desentreer; die vermoë om logies te dink; die aard van die transformasie word in ag geneem; die behoud van identiteit word begryp en wederkerigheid word verstaan.
- **Logiese denke en begrip van transformasies:** Die denke van die konkreet-operasionele kind is logies en nie meer intuïtief nie. Deur sy skoolonderrig tree daar nou by hom 'n analitiese ingesteldheid in en 'n soeke na ware feite (Du Toit & Kruger, 1991:117). Die kind in die middelkinderjare konsentreer nie net op die

eindtoestand van die transformasie nie, maar neem die aard van die transformasie in ag.

- **Afname in egosentrisme:** Die kind ontwikkel die vermoë om ander rolle te vertolk, en om die wêreld en homself vanuit ander perspektiewe te beskou. 'n Afname in egosentrisme bring mee dat die kind iemand anders se standpunt kan insien en ook deur samesprekings sy eie standpunt kan wysig (Louw et al., 1990:332). Navorser is van mening dat die kind in sy middelkinderjare se spel van dié van die voorskoolse kind verskil, deurdat simboliese spel deur speletjies met reëls en kompetisiespel vervang word. Die kind leer dus dat ander kinders ook van hom kan verskil. Navorser is van mening dat hierdie verskille tot aggressiewe gedrag aanleiding kan gee, juis omdat die kind in die middelkinderjare in beheer van homself wil wees.
- **Desentrasie:** Volgens die skrywers kan die primêre skoolkind reeds verskeie aspekte van 'n saak gelyktydig in aanmerking neem. Hy konsentreer dus nie net op een besondere aspek van 'n saak en redeneer vervolgens na 'n ander besondere aspek nie, maar sy redenasie is logies en verskillende aspekte van 'n saak word oorweeg.
- **Omkeerbaarheid:** Die konkreet-operasionele kind kan omkeerbare denkprosesse aan die hand van konkrete objekte uitvoer (Du Toit & Kruger, 1991:117). Volgens Clarke-Stewart et al. (1987:435) kan 'n kind dus verstaan dat 'n situasie na die oorspronklike omgekeer kan word.
- **Reeksvorming:** Die kind is nou in staat om voorwerpe in 'n sistematiese orde aan die hand van bepaalde kenmerke te rangskik. Navorser is van mening dat hierdie kenmerk by die middelkinderjare tydens speltherapie duidelik na vore kom, omdat die kind in hierdie fase in teenstelling met die voorskoolse kind in staat is om voorwerpe, soos kleur en vorms korrek te kan rangskik.
- **Klassifikasie:** Klassifikasie verbeter in die middelkinderjare. Die kind is nou in staat om nie net op een aspek te fokus nie, maar om verskeie aspekte te klassifiseer.

Byvoorbeeld, die kind verstaan nou dat 'n oorkoepelende klas of groepering ook kleiner subklasse kan bevat. So besef die kind dat die klas “diere” uit ander subklasse soos perde en honde saamgestel word en dat hierdie subklasse uit ander subklasse bestaan, byvoorbeeld tipe honde, mak en wilde diere.

- **Getallebegrip:** Getallebegrip word in hierdie fase bemeester. Die kind kan die ordinale ( $2 < 3 < 4$ ) en kardinale (die absolute numeriese grootte) kenmerke van getalle begryp. Volgens Louw et al. (1990:340) word konservasie van getalle ook verstaan . Hierdie is almal voorvereistes van getallebegrip.

Vanuit Piaget se teorie oor die konkreet-operasionele periode kan afgelei word dat die skoolgaande kind se denke baie van dié van die voorskoolse kind verskil. In die bereiking van hierdie take, speel die ouers en opvoeders 'n belangrike taak. Navorser is van mening dat ouers grootliks die mate waarin kinders in die skoolsituasie aanpas en hulle kognitiewe moontlikhede verwerklik, beïnvloed. Dit is noodsaaklik dat ouers hul jong skoolkind stabiel, veilig en ontspanne laat voel. Navorser is van mening dat dit as 'n belegging in die kind se intellektuele toekoms beskou kan word. Louw et al. (1990:352) beweer dat ouers van kinders met aanpassingsprobleme minder demokraties, minder sosiaal en swakker aangepas as ouers van goed aangepaste kinders is.

#### 2.2.2.2 Piaget en opvoeding

Volgens Louw et al.(1990:341) en Du Toit & Kruger (1991:119) help die kenmerke van kinders se kognitiewe ontwikkeling opvoeders om die vlak van kognitiewe ontwikkeling van 'n kind te bepaal. Sodoende weet die opvoeder hoe die kind dink en wat van hom verwag word. Riglyne van die opvoedingsproses kan vanuit Piaget se teorie afgelei word. Die volgende riglyne word deur Ginsburg & Opper (in Louw et al.,1990:341) genoem:

- Die denke en taalgebruik van die kind verskil van dié van die volwassene.
- Kinders leer deur te handel.



- Kinders stel die meeste belang in en leer die meeste deur nuwe ondervindings.
- Volgens Piaget se beginsels moet die onderrigprogram vir die kind in die middelkinderjare hoogs geïndividualiseerd wees.
- Dit is noodsaaklik dat die skoolkind genoegsame geleentheid kry om te debatteer en te argumenteer. Navorser is van mening dat dit die kind help om van sy tekortkominge bewus te raak en sy gestalt in balans te bring. Kognitiewe ontwikkeling word sodoende bevorder.

#### Volgens Kuhl

Navorsers is van mening dat elke kind uniek is en dat elke kind teen sy eie tempo ontwikkel en groei. Onderwysers en ouers moet veral van die riglyne vir suksesvolle ontwikkeling bewus wees.

#### Volgens Clarke-Stewart

Clarke-Stewart et al. (1987:443) noem nog 'n aspek van kognitiewe ontwikkeling, naamlik geheue. Die primêre skoolkind se geheue is beter as die voorskoolse kind ontwikkel. Redes hiervoor is byvoorbeeld herhaling wanneer daar vir 'n konsert geoefen word. Die kind herhaal versies en bewegings tot hy dit onthou. Die kind kry die geleentheid om sekere aspekte te organiseer en te onthou. Die skoolgaande kind leer meer en kan makliker 'n gebeurtenis as die voorskoolse kind herroep. Met toenemende ouderdom gebruik kinders wenke meer effektief en herken meer items wat aan hulle gewys word. Navorsers is van mening dat die kind 'n geleentheid gebied moet word om sy kognitiewe ontwikkeling tot sy volle potensiaal te laat ontwikkel. Indien die opvoeders die kind 'n geleentheid bied om te leer en te onthou, sal die kind met meer sekerheid die volwasse lewe betree. Die kind is in 'n fase van leer en ontdekking, die nodige ondersteuning is dus nodig.

#### Die kind

### 2.2.3 Morele ontwikkeling

#### Volgens Louw

Volgens Louw et al. (1990:357) vind morele ontwikkeling plaas deurdat die kinders beginsels aanleer wat hulle in staat stel om gedrag as “reg” of “verkeerd” te oordeel. Hulle eie gedrag word dan gerig volgens hierdie beginsels. Die vermoë om tussen reg en verkeerd te onderskei is een van die belangrikste ontwikkelingstake van die kind. Met

betrekking tot die aggressiewe kind se morele ontwikkeling, is navorser van mening dat die kind wat aggressiewe gedrag toon, skuldgevoelens kan ervaar wanneer hy byvoorbeeld 'n maatjie seermaak. Van vroeg af leer die kind dat sekere gedragswyses afgekeur en ander goedgekeur word. Waar gedrag 'n simptoom van 'n onderliggende onvoltooidheid is en die kind sy eie negatiewe gedrag dus nie verstaan nie, mag dit verwardheid en skuldgevoelens in die hand werk.

Volgens Kohlberg (in Du Toit & Kruger, 1991:131,132) gaan kinders deur verskillende vlakke van morele ontwikkeling namate hulle kognitiewe vermoëns ontwikkel. Hy noem die vlakke die pre-konvensionele, die konvensionele en die post-konvensionele vlakke. Elkeen van hierdie vlakke verdeel hy in twee stadia, dit wil sê 'n totaal van ses stadia. (vergeelyk Louw et al., 1990:359 en Du Toit & Kruger, 1991:131-132.)

Volgens Kohlberg (in Louw et al., 1990:360-361), Van Niekerk (1986:24), Clarke-Stewart et al. (1987:439) en Du Toit & Kruger (1991:131) se fases van ontwikkeling, is die prekonvensionele vlak kenmerkend van die middelkinderjare. Twee stadia word onderskei:

- **Stadium 1: Straf- en gehoorsaamheidsoriëntasie.**

Die kind kan nog nie morele sake vanuit verskillende gesigspunte benader nie.

Gedrag word op die basis van die gevolge daarvan geëvalueer. Die kind is ter wille van gehoorsaamheid gehoorsaam. Hy voer korrekte gedrag uit om straf te vermy.

- **Stadium 2: Naaïwe hedonistiese en instrumentele oriëntasie.**

Die kind word bewus daarvan dat persone verskillende standpunte ten opsigte van morele aangeleenthede kan handhaaf. Vir die kind is dit nou reg om tot eie voordeel en in eie belang op te tree. Die kind verwag dat indien hy iets vir iemand doen, die persoon in die toekoms iets vir hom sal doen. Die kind is gehoorsaam met die primêre doel om beloning te verkry en persoonlike behoeftes te bevredig.

Navorsers is van mening dat die kind se opvoeder en skool 'n groot invloed op die kind se morele ontwikkeling het. Indien die kind die regte voorbeeld van sy opvoeders kry, sal die kind in staat wees om sonder huiwering te weet wat reg en verkeerd is. Die kind sal slegs dan streef na die voltooiing van sy gestalt (sy geheel). Op hierdie stadium volg die kind die rolmodel na sonder om nog te dink of hy saamstem of nie. Baie introjekte kan ontwikkel.

#### 2.2.4 Emosionele ontwikkeling

Die middelkinderjare gaan met groter emosionele volwassenheid gepaard as die voorskoolse jare. Louw et al. (1990:362) is van mening dat dit beteken dat daar 'n verandering van hulpeloosheid na onafhanklikheid en selfgenoegsaamheid is. Die kind in die middelkinderjare is ook in staat om 'n verskeidenheid van gevoelens uit te druk. Du Toit & Kruger (1991:120) stem saam met Louw et al. (1990:362) dat hierdie emosies in die middelkinderjare meer spesifiek, divers en gesofistikeerd is. Kinders se begrip van hulle emosionele ervarings verander merkbaar tussen die ouderdom 6 en 11 jaar. Emosionele belewinge word toenemend aan interne oorsake toegeskryf. Hulle word bewus van sosiale reëls wat die vertoon van emosie beheer.

Volgens Engelbrecht et al. (1982:59) verg skool al meer beheersing en geordenheid. Kinders behoort nie meer so maklik te huil en onbeheersd kwaad te word nie. Navorsers is van mening dat laerskoolkinders se aanvaarbaarheid in die groep belangrik is en dat sekere gedrag sosiaal aanvaarbaar binne 'n groep is. Jong kinders word dus in die skoolsituasie geleer om woedeuitbarstings, vreesreaksies en ander "kinderagtige" optredes gou uit te skakel. Die kind gebruik dus introjekte en maak van projeksies gebruik om sy ware gevoelens te verbaliseer en daaraan uiting te gee.

Louw et al. (1990:362) dui daarop dat die kind in hierdie fase leer om gesigsuitdrukkings met groter akkuraatheid te "lees". Kinders begin verstaan dat emosionele belewinge psigies verander kan word. Die kind sal byvoorbeeld aan iets aangenaam dink terwyl hy teneergedruk voel. Hy besef dat mense gelyktydig meervoudige emosies kan ervaar.

Kinders is nou beter in staat om hulle emosies te beheer en hulle gevoelens te verberg of te onderdruk, en dus nie uit te spreek nie. Navorsers is van mening dat sekere kinders in hul middelkinderjare nie oor die emosionele taal beskik om hul gevoelens te verbaliseer nie. Die kind tree dus aggressief op, omdat hy nie oor sosiaal-aanvaarbare hanteringstrategieë beskik om sy gevoelens te hanteer nie. Hy maak van verdedigingsmeganismes gebruik om homself te beskerm. Die kind in sy middelkinderjare moet dus deur sy ouers of opvoeders aangemoedig word om sy gevoelens te besit om die vrymoedigheid te hê om gevoelens met hulle te kan deel.

Volgens Du Toit & Kruger (1991:121) beklemtoon Erikson die verweefdheid van die kind se emosionele en sosiale ontwikkeling. Erikson se teorie dek die mens se hele lewensloop. Volgens Thomas (1996:139) verdeel Erikson die lewensloop in agt stadia, wat elkeen deur 'n krisis gekenmerk word. Dit wil sê, 'n situasie waarin die individu hom ten opsigte van twee teenoorgestelde pole moet oriënteer. Elke krisis word deur 'n spesifieke wyse van interaksie tussen die individu en die sosiale omgewing ontlok. Navorsers is van mening dat die kind nie tussen die pole hoef te kies nie, maar eerder 'n oplossing of sintese tussen die pole hoef te bereik. 'n Nuwe lewensituasie kom dus tot stand.

Die ontwikkelingsstadia tot by die middelkinderjare word kortliks genoem. (vergelyk Thomas, 1996:140-143.):

- **Babastadium: basiese vertrouwe teenoor wantroue –hoop.** Hierdie stadium dek ongeveer die eerste lewensjaar. Ontwikkeling sentreer rondom die mond en die inneem van voedsel. Die mate van vertrouwe wat die baba in sy omgewing ontwikkel, hang hoofsaaklik van die gehalte van die verhouding met die moeder af. As die kind 'n krisis suksesvol oplos, beteken dit dat hy gesonde vertrouwe in sy wêreld verkry het om hom te voorsien van wat hy nodig het aan voedsel, liefde en aandag en in sy eie vermoëns om die behoeftes in sy kulturele situasie te bevredig. Die ego kwaliteit, hoop, word in hierdie stadium gevestig.

- **Die vroeë kinderjare: outonomie teenoor skaamte en twyfel –wilskrag.** In hierdie stadium, wat die tweede lewensjaar dek, stel die kind se spierontwikkeling hom in staat om met twee psigososiale modaliteite, te wete terughouding en uitskeiding, te eksperimenteer. Die kind ontwikkel sy spierbeheer en oefen dit om 'n gevoel van outonomie te kan verkry. Die ouers moet die kind gevolglik aanmoedig om op sy eie bene te staan en hom terselfdertyd teen onnodige mislukkings en gevoelens van skaamte en twyfel beskerm. 'n Gesonde oplossing van hierdie krisis word deur die egokwaliteit wilskrag bereik.
- **Die voorskoolse stadium: inisiatief teenoor skuld – doelgerigtheid.** Hierdie stadium strek min of meer oor die kleutertydperk, en word gekenmerk deur die kind se toenemende vermoë om selfstandig rond te beweeg. Die kind begin hom nou daarop toelê om sy geslagsrol aan te leer. Indringing en uitsluiting tree nou ook op die voorgrond. Die kind is in staat om volgens sy eie inisiatief te handel, wat die moontlikheid vir die ontwikkeling van skuldgevoelens meebring. Gevolglik is die psigososiale krisis van hierdie stadium in die teenstelling van inisiatief teenoor skuld geleë. Hierdie stadium is van besondere belang vir die ontwikkeling van die superego.
- **Die laerskooljare: arbeidsaamheid teenoor minderwaardigheid.** Hierdie stadium dek die tydperk van ongeveer ses jaar tot puberteit. Die neigings van die vorige stadium word in 'n groter mate voortgesit. Die kind bemeester sekere vaardighede wat in die volwasse lewe nodig is. Die samelewing kom hom daarin tegemoet deur hom skoolopleiding te gee. Die kind se selfkonsep ontwikkel meer intens, sukses vir die kind is nou belangrik. Minderwaardigheidsgevoelens kan so voorkom word. Indien die kind vaardighede soos spel, opvoedkundige vereistes en die bou van verhoudings bemeester, lei dit tot die egokwaliteit, bekwaamheid.

Erikson se teorie noem dat 'n sintese tussen die twee pole vir die jong skoolkind tot positiewe gevoelens van bekwaamheid aanleiding gee. Navorser is van mening dat die kind die geleentheid gebied moet word om self te besluit watter emosies aanvaarbaar of

onaanvaarbaar is. Wanneer die kind nie aan sy emosies uiting kan gee nie, word hierdie emosies onderdruk wat dikwels tot verhoudings- of gedragsprobleme lei. Kinders het dus motivering nodig om aan hul gevoelens uitdrukking te gee en hierdie motivering lê by uitstek in die aanvaarding deur hul maats en belangrike volwasse persone met wie hulle te doen kry. Volgens navorser is die voorafgaande ontwikkelingsstadiums vir die kind belangrik. Indien daar agterstande in die ontwikkelingstake is, ervaar die kind 'n gevoel van magteloosheid, onvoldoende, agterstande en aggressie kan ontstaan. Dit is ook belangrik dat ouers aggressie korrek moet aanspreek en hanteer. Enkele spesifieke emosies sal nou aandag geniet.

#### 2.2.4.1 Kenmerke van die primêre skoolkind se emosionele lewe

- **Vrees:** Volgens Louw et al. (1990:363) is daar tydens die middelkinderjare 'n afname in vrees wat met liggaamlike veiligheid verband hou. Daar is egter geen beduidende afname in vrees vir bonatuurlike magte soos spoke en monsters nie. Clarke-Stewart et al. (1987:518) noem dat kinders in hierdie fase ook bang is dat hul maats hul sal seermaak. Sy noem dat die skoolgaande kind beter verstaan hoekom sekere dinge gevaarlik is. Clarke-Stewart et al. (1987:518) stem saam met Louw et al. (1990:363) dat kinders in die middelkinderjare bang is dat hul ouers sal doodgaan. Beide skrywers noem dat kinders in hierdie fase hulle vader die meeste vrees. Hierdie vrees hou nie net noodwendig met dissipline verband nie, maar ook met seksuele molestering en dreigemente van ontvoering deur 'n vader wat van sy moeder geskei is. Manifestasies van vrees by die kind in sy middelkinderjare is volgens Du Toit & Kruger (1991:122) die volgende; nagmerries, enuresis, angstigtheid, psigosomatiese probleme, hikkels, grootpraterij en luidrugtigheid.

Dit is dus belangrik dat kinders se vrees nie onderdruk moet word nie. 'n Kind moet toegelaat word om sy vrees te kan beskryf en te verwerk. Daar moet 'n forum vir die kind geskep word waarbinne die kind kan kommunikeer. Die doel van die studie is dus dat aan die kind 'n geleentheid gebied word om binne 'n veilige plek (speelkamer) emosioneel met behulp van speltegnieke te ontlaai.

- **Liefde:** Volgens Turner & Helms (in Louw et al., 1990:363) kan kinders nie liefde ten volle begryp totdat hulle kognitiewe vermoëns redelik volwasse is nie. Bowlby (1993:67) konstateer dat ‘n kind vanaf geboorte leer om liefde en koestering te ontvang. Navorser stem saam met Bowlby dat hierdie liefde die binding tussen ouer en kind versterk. Bowlby (1993:67) beskryf dat die kind wat liefde ken, ‘n gevoel van “behoort aan” sal ervaar, en gemaklik en veilig sal voel. Dinnage (in Louw et al., 1990:363) sluit aan by laasgenoemde skrywer deurdat kinders wat liefde ondervind, makliker in staat is om liefde te betoon. Tydens die middelkinderjare leer die kind, dat hy sy liefde ook op ander maniere kan wys as die fisiese, soos byvoorbeeld om mededeelsaam, empaties en vriendelik te wees (Clarke-Stewart et al., 1987:495-496). Die geslagsrolle blyk ook ‘n invloed op die ekspressie van liefde uit te oefen (Louw et al., 1990:363). In die meeste kulture word daar van seuns verwag om nie te veel teerheid te toon nie, anders kan hy maklik as ‘n “sissie” beskou word. Navorser is van mening dat hierdie kinders dikwels baie deur introjekte (reëls) beperk word wat hulle verhoed om emosies te ervaar en daaraan uitdrukking te gee.
- **Aggressie:** Voorskoolse kinders slaan of stoot ander kinders soms, maar hierdie gedrag het gewoonlik ‘n instrumentele doelwit, soos byvoorbeeld om ‘n speelding terug te kry. Clarke-Stewart et al. (1987:500) noem dat kinders tydens die middelkinderjare begin om direkte aggressie teenoor ander te mik met die primêre doel om hulle seer te maak. Schoeman (1996:172-173) konstateer dat indien die kind nie ‘n gevoel van behoort-aan ervaar nie, kan aggressie ontlok word. Navorser is van mening dat kinders wie se behoeftes nie bevredig word nie, verkeerde wyses gebruik, om te kry wat hulle wil hê, soos byvoorbeeld om te baklei. Kinders wat in hul vroeëre jare aggressief is, is gewoonlik geneig om aggressief te wees wanneer hulle adolessensie en volwassenheid bereik. Volgens navorser is dit belangrik dat kinders dadelik hul emosies erken en dit op sosiaal-aanvaarbare wyses ontlaai eerder as om dit te onderdruk. Daar sal meer aandag aan aggressie in hoofstuk 3 geskenk word.

- **Jaloesie en afguns:** Volgens Hurlock (in Du Toit & Kruger, 1991:122) is daar twee tydperke in die kind se lewe wanneer jaloesie veral voorkom, naamlik teen driejarige en ongeveer elfjarige ouderdom. In die voorskoolse jare is die kind se openbaring van sy emosies gewoonlik direk en lei dit dikwels tot aggressie. Die primêre skoolkind se gevoelsuiting is meer divers en verskuild. Eastman (1994:63) en Clarke-Stewart et al. (1987:498) stem saam met Du Toit & Kruger (1991:122) dat die kind sy jaloesie openbaar deur te terg, leuens te vertel en af te knou. Eastman (1994:63) is van mening dat grense en reëls by kinders ingestel moet word om 'n balans tussen reg en verkeerd te hou. Navorser is van mening dat die middelkinderjare met jaloesie en afguns gepaard gaan, en dat elke kind hierdie gevoelens ervaar. Kinders in hierdie fase is kompetierend, maar wil ook graag in die groep aanvaar word. Indien die kind tussen reg en verkeerd kan onderskei, ( $\pm 10$  jaar) sal hy aan die eise van aanvaarbare gedrag voldoen.
- **Vreugde en blydschap:** Du Toit & Kruger (1991:123) is van mening dat kinders meer lag as hulle in 'n groep is as wanneer hulle alleen is. Hierdie is veral 'n kenmerk by die middelkinderjare aangesien die kind probeer om deur middel van sy gedrag in 'n groep aanvaar te word. Dit gebeur ook dat die kind soms sy emosie van blydschap wegsteek as gevolg van sosiale redes. Navorser is van mening dat die kind wat vreugde ervaar ook sekuriteit en liefde beleef. Kinders word nie meer toegelaat om spontaan op te tree nie. Wanneer kinders aan traumatiese gebeurtenisse blootgestel word kan die kind nie vreugde ervaar nie. Die teenoorgestelde kan dus plaasvind, naamlik woede en aggressie.
- **Emosionele katarsis:** In die middelkinderjare begin die kind 'n begrip van buie en gemoedswisselings vorm. Hy raak al hoe meer van sy emosies en die positiewe of negatiewe gevoelens bewus wat dit by hom laat (Du Toit & Kruger, 1991:123). Volgens navorser is dit belangrik vir die terapeut om die kind na die bewustheid van kontakmaking met en ontlading van sy emosies te begelei. Wanneer die kind egter sy emosies onderdruk en wegsteek, en selfs ontken, lei dit tot stres, depressie en gevoelens van ontevredenheid, en slegte buie of humeurigheid. (vergelyk Du Toit &



Kruger, 1991:123.) Die kind word wel, byvoorbeeld in terapie, bewus dat hy van hierdie negatiewe gevoelens kan ontslae raak, deur byvoorbeeld strawwe oefening, 'n heerlike lagbui of deur te huil. Hierdie reiniging van sy gestel van emosionele stres is volgens Hurlock (in Du Toit & Kruger, 1991:123) emosionele katarsis. Navorser is van mening dat kinders makliker gevoelens kan ontlaai indien die kind se opvoeders hom liefdevol versorg en besorgd is oor hom omdat hulle hom liefhet. Die kind voel dan veilig om die wêreld ontdekkend te betree.

Dit blyk dus dat die middelkinderjare oor die algemeen deur 'n relatief emosionele kalmte gekenmerk word. Hierdie kalmte is die gevolg van onder meer: die ontlading van frustrasies en emosies deur middel van spel, duidelik omskrewe rolle, byvoorbeeld as skoolkind word daar van hom verwag om met sy maats klaar te kom; en die belewing van minder frustrasies omdat hy sy doelstellings nou met sy verworwe vaardighede makliker kan bereik.

Alhoewel emosionele kalmte kenmerkend van die middelkinderjare is, kom daar tog tye voor waartydens die kind intense negatiewe emosies beleef, byvoorbeeld weens swak skoolaanpassing, 'n swak selfbeeld, verwerping deur sy maats en 'n onvermoë om vaardig en georganiseerd op te tree, en die optredes van sy ouers en ander belangrike persone.

### **2.2.5 Sosiale ontwikkeling**

Tydens die middelkinderjare ontwikkel die kind se bewustheid van en betrokkenheid by die samelewing aansienlik. Hy gaan nou skool toe en vermeerder sy kennis deur middel van formele onderwys. Louw et al. (1990:376) is dit eens dat die voorskoolse kind hoofsaaklik egosentriek is. Hierdie kinders leef in hul eie wêreld. Tussen 6 en 8 jaar begin die kind se waarneming van mense verander. Hulle ontwikkel 'n sensitiwiteit vir ander mense, neem hulle in ag en toon die behoefte om ander van hulp te wees.

Louw et al. (1990:376) is van mening dat hierdie kinders nou besef dat:

- daar 'n verskil in die waarneming en denke van verskillende mense is;
- daar 'n gaping kan wees tussen iemand se bedoeling, en dit wat hy in werklikheid doen; en
- mense se ervarings van dieselfde of soortgelyke gebeurtenisse kan verskil.

Navorsers is van mening dat die kind in sy middelkinderjare deur sy sosiale vaardighede gekenmerk kan word. In dié verband word daar gelet op die invloed van die kind se portuurgroep, sy ouers en gesinslede, die self en ander.

### 2.2.5.1 Die invloed van die portuurgroep

'n Portuurgroep bestaan volgens Vrey (1979:110) “uit 'n intieme uitgesoekte groep kinders”. In die middelkinderjare vorm kinders gewoonlik groepe van vier of vyf. Die groepering van maats vind op 'n baie losse en informele wyse plaas (Du Toit & Kruger, 1991:127). Die kind kies sy vriende uit 'n wye verskeidenheid van kinders, of hulle baie speelgoed het of nie, naby hom bly of nie (Louw et al., 1990:382). Kinders van 6 tot 8 jaar oud kan egter volgens Engelbrecht et al. (1982:164), nog nie vir lang tydperke hul aandag aan verhoudinge in 'n groterige groep gee nie. Hulle sosialiseer beter en voel meer tuis in kleiner groepies van twee of drie kinders.

Volgens Engelbrecht et al. (1982:164) gebeur dit dikwels dat 'n groep nie wil toelaat dat 'n ander kind by hulle aansluit nie. Die verstoteling beleef sodanige wegwysing as negatief. Hy vind weldra 'n groep by wie hy kan aansluit. Hierdie wegwysende gedrag is normaal. Navorsers voel dat dit nie 'n kind help om hom te dwing om aan 'n groep te behoort as hy nie wil nie, of as hy nie spontaan toegelaat word om in te skakel nie.

Volgens Vrey (in Du Toit & Kruger, 1991:127-128) en Louw et al. (1990:379-380) speel die portuurgroep 'n uiters belangrike rol in die kind se ontwikkeling:

- Dit bied aan die kind 'n brug vir die geleidelike onafhanklikwording van sy ouers.
- Die portuurgroep verskaf kameraadskap. Die kind kry die geleentheid om te speel en met sy maats te gesels. Navorser is van mening dat kinders wat geen liefde en sekuriteit by hul ouerhuis ontvang nie, juis nou die geleentheid kry om met maats te sosialiseer.
- Vanuit bogenoemde bied die portuurgroep dan aan die kind die nodige sekuriteit.
- Die portuurgroep bied 'n geleentheid vir nuwe gedrag. Die kind leer onafhanklik om byvoorbeeld self keuses oor musiek en haarstyle te kan maak.
- Die portuurgroep bestaan uit 'n groep van die kind se gelykes. Daar word eise gestel wat binne die kind se vermoëns is.
- Die portuurgroep help om kennis en inligting oor te dra. Die kind ontwikkel selfinsig en selfevaluering.
- As hy in die portuurgroep aanvaar word, lei dit tot positiewe selfkonsepvorming en selfaanvaarding. Die persoonlikheidsontwikkeling van die kind geniet later aandag.
- Die portuurgroep leer die kinders reëls en regulasies. Indien kinders oortree, leer hulle dat oortreding van reëls negatiewe gevolge vir hulle inhou.
- Die portuurgroep help om geslagsrolle te versterk.
- Die portuurgroep bring mee dat die emosionele bande wat die kind met die ouers het, verswak word. Louw et al. (1990:379) beskou dit as 'n belangrike ontwikkelingstap sodat die kind eendag die nodige skeiding tussen hom en sy ouers sonder intense psigiese trauma sal ervaar.

Navorser is van mening dat die invloed van die portuurgroep 'n groot rol in die ontwikkeling van die kind se selfvertroue speel. Verskille tussen seuns en dogters is van weinig belang. Daar word op 'n natuurlike wyse saamgespeel. Kinders is meer geneig om met dieselfde geslag en ouderdom te speel. Dit word toegeskryf aan die groter ooreenkoms in belangstelling en kognitiewe ontwikkeling by hierdie kinders.

Alle kinders is nie ewe gewild nie. Clarke-Stewart et al. (1987:490) en Louw et al. (1990:384) stel dit dat gewilde kinders meer ekstroverties, samewerkend, aanpasbaar, konformerend, betroubaar en liefdevol is. Hulle lê meer inisiatief aan die dag, neem ander in ag, presteer akademies goed, is oor die algemeen vriendeliker, aangenamer en aantrekliker as ongewilde kinders. Kinders wat oor die nodige kennis en vaardighede beskik om 'n gesprek te voer, belangstelling in ander te toon, raad te gee, hulp te verleen en uitnodigings te rig, is meer gewild onder hulle maats. (vergelyk Clarke-Stewart et al., 1987:491.) Dit blyk dus dat daar 'n verband tussen sosiale vaardigheid en gewildheid bestaan. Die kind is in 'n fase van ontwikkeling en emosionele groei, die betrokkenheid van die kind se opvoeders by die kind speel 'n groot rol of die kind gewild gaan wees al dan nie.

Volgens n:

#### **2.2.5.2 Die invloed van die gesin**

Volgens die:

Volgens Du Toit & Kruger (1991:125) het die kind in die middelkinderjare steeds sy ouers se liefde, aanmoediging, steun en begeleiding nodig. Hierdie fase word ook deur die losmakingsproses gekenmerk. Verskeie aspekte van die verhouding verander tydens die middelkinderjare. Die liefde tussen ouer en kind bly egter konstant. Gesonde kommunikasie tussen ouer en kind is dus noodsaaklik vir sosiale ontplooiing by kinders.

2.2.5.1 Di:

Positiewe gesinsverhoudings speel 'n belangrike rol in die kind se sosiale ontwikkeling. Volgens Du Toit & Kruger (1991:126) word die meeste kinders tussen broers en susters groot. Hulle bring baie tyd saam deur en beïnvloed mekaar se ontwikkeling wedersyds. Navorsers maak die afleiding dat kinders kompetender teenoor hul broers en susters kan wees. Rusies wat hieruit kan ontstaan, dien as oefening vir die kind se sosiale vaardighede, en doen geensins afbreuk aan die liefde tussen gesinslede nie. Daar is egter nog faktore wat 'n invloed op die kind se sosiale ontwikkeling binne gesinsverband kan hê. Hierdie faktore sal meer aandag in 2.4 geniet.

Wanneer b:

kommunikasie:

die kind se:

### 2.2.5.3 Die kind se selfkonsep

Volgens Louw et al. (1990:387) kry die ontwikkeling van die selfkonsep tydens die middelkinderjare baie aandag. Dit kan daaraan toegeskryf word dat die kind se sosiale kontakte verbreed word wat aan hom die geleentheid bied om homself te evalueer. Die kind ontwikkel 'n begrip van wie en hoe hy is, maar ook van hoe hy graag wil wees (Du Toit & Kruger, 1991:128). Die kind word dus van die verwagtings bewus wat aan homself en aan ander gestel word. Sy portuurgroep bied hom die geleentheid waarvolgens hy homself kan beoordeel. Selfkennis ontwikkel dus onder andere vanuit sosialisering met sy maats.

Volgens navorsers kan die kind se maats ook 'n negatiewe uitwerking op die kind se sosiale ontwikkeling hê, veral as die kind nie in 'n groep aanvaar word nie. Die kind vorm dadelik negatiewe gevoelens rondom homself, en stel nie verder belang om maats te probeer maak nie. Dit is nodig dat kinders in die middelkinderjare bemagtig moet word om hulself positief op te bou. Middelkinderjare kinders raak reeds by negatiewe bende bedrywighede en verkeerde maats betrokke as gevolg van 'n swak selfbeeld, byvoorbeeld "*...almal verwag negatiewe gedrag van my, daarom gee ek negatiewe gedrag*".

### 2.2.5.4 Die invloed van ander

Nie net ouers het 'n invloed op die kind se sosiale ontwikkeling nie, maar ook ander rolspelers in die kind se lewe, byvoorbeeld onderwysers en ander familieledes. Indien die kind reeds die nodige sekuriteit by sy eie ouerhuis gekry het, het die kind toerusting aangeleer om invloede van ander positief te hanteer. Die onderwyser se betrokkenheid by die kind beïnvloed sy selfkonsep. Dit het weer 'n direkte invloed op die kind se sosiale ontwikkeling.

Wanneer babas gebore word, is hulle uitstekend toegerus om met hul ouers te kommunikeer. Klein kinders soek na sorgsame belangstelling en slegs mense gee dit –en slegs mense, in die besonder ouers met hul unieke, liefdevolle belangstelling, kan 'n kind

in 'n sosiale wese omskep. Navorser is verder van mening dat 'n wye verskeidenheid persone, groepe en instellings by die proses van sosialisering by die junior- primêre skoolkind betrokke is. In dié tydperk van speel, ontwikkel die kind sy fisieke, kognitiewe en sosiale vaardighede. Navorser is van mening dat indien kinders in spel sosiaal verkeer, hulle samewerking, doelgeoriënteerde gedrag en individuele verantwoordelikheid aanleer.

### 2.2.6 Persoonlikheidsontwikkeling

Volgens Louw et al. (1990:387) geniet die selfkonsep in die middelkinderjare die meeste aandag. Vrey (1979:122) beweer die kind betree die skool nie met neutrale selfervaringe nie. Die kind kom tot 'n selfopvatting aan die hand van hoe ander hom beskou.

Oaklander (1988:280-281) sê: *“A baby is not born with bad feelings about himself. All babies think they are wonderful. How a child feels about himself after a time, however is certainly determined to a great extent by the early messages he gets about himself from his parents”*. Sy noem verder dat die kind self hierdie boodskappe herlei en sal enigiets vanuit die omgewing soek om sy ouers se boodskappe te bevestig. Navorser is van mening dat die kind tydens die middelkinderjare meer blootgestel word aan buitefaktore wat die selfbeeld kan beïnvloed. Sekuriteit en 'n gesonde verhouding met ander tydens die voorskoolse jare kan 'n positiewe bydrae lewer tot die ontwikkeling van die persoonlikheid by die skoolgaande kind.

Tydens skooltoetreding noem Vrey (1979:100) dat die kind nuwe verhoudinge aangaan. Sy beleving van toereikendheid, sukses en doeltreffendheid bepaal die aanslag wat hierdie verhoudinge op sy selfkonsep het. Sy selfbeeldvorming hou verband met sy vaardighede. Louw et al. (1990:388) toon aan dat die kind homself aanvanklik in terme van aktiwiteite beskryf het, byvoorbeeld: *“Ek kan fietsry”*. Nou beskryf hy homself in terme van hoe goed hy dit nou kan doen, byvoorbeeld: *“Ek ry beter as my sussie”*. Hy ontwikkel die vermoë tot akkurate selfbeoordelings. Selfaanvaarding hou ook verband met sy beheer oor die wêreld (Vrey, 1979:100). Die mate waarin hy sy eie gedrag reguleer, beïnvloed sy selfkonsep (Louw et al., 1990:388). *“Die kind se selfaanvaarding is direk van sy*

*aanvaarding deur ouers, maats en onderwysers afhanklik*” (Vrey,1979:100). Navorsers is van mening dat hoe ouer die kind word, hoe meer ontwikkel sy selfbeeld deur middel van die interaksie met en betrokkenheid by die ouers, portuur en omgewing.

Kinders se houding en gedrag word deur hul selfkonsep beïnvloed. (vergelyk Clarke-Stewart et al.,1987:519 en Jiaying,1990:186-187.) Navorsers is van mening dat ‘n kind se selfkonsep alles beïnvloed wat hy doen, insluitend sy skoolprestasies en sosiale gedrag. Sy selfbeeld rig en bepaal hoe hy op skool presteer en sosiaal funksioneer. Hy handel volgens sy opvatting van hoe hy as persoon is. Die kind se selfbeeld bepaal die kwaliteit van sy handeling.

### **2.3 DIE INVLOED VAN DIE SKOOL IN DIE ONTWIKKELINGSTAKE VAN DIE MIDDELKINDERJARIGE KIND**

Wanneer die kind skool toe gaan vind dramatiese veranderinge plaas. Die kind word aan ‘n ander milieu blootgestel en dit speel ‘n groot rol in die kind se ontwikkeling en bemeestering van ontwikkelingstake. Louw et al. (1990:352) is van mening dat ouers grootliks die mate waarin die kind in die skoolsituasie sal aanpas, kan beïnvloed.

Navorsers is van mening dat ouers wat belangstelling toon in die skoolsituasie, dit vir die kind makliker maak om in die skool aan te pas. Volgens Clarke-Stewart et al. (1987:504) kom daar gemengde gevoelens van hoe ‘n kind oor skool voel na vore. Navorsing het getoon dat die meerderheid van kinders ‘n vrees rondom hul prestasie op skool het.

Clarke-Stewart et al. (1987:504) noem egter dat kinders baie van skool hou. Navorsers is van mening dat bogenoemde deur die kind se aanpassing op skool en sy verhouding met sy onderwyser gemeet kan word.

#### **2.3.1 Aanpassing by skool**

Die skoolmilieu verg groot en nuwe aanpassings van die kind af. Die bekende omgewing van die huis word vir die relatief onbekende omgewing van die skool verlaat (Louw et al.,1990:353). Die onderwyser is ‘n nuwe gesagsfiguur wat nuwe reëls toepas en ander

eise as die kind se ouers stel. Die kind moet dus nuwe gedragswyses aanleer wat in 'n groot mate verskil van dié wat hulle tot op daardie stadium geken het. Huidiglik plaas die meeste ouers klem op formele skoolopleiding. Navorser is van mening dat druk op die kind geplaas word om beter en sterker akademies te presteer. Sommige kinders kan dan nie volgens hul ouers se verwagtings presteer nie en dit veroorsaak dikwels 'n swak selfbeeld en swak ouer-kind binding.

Van der Westhuysen en Schoeman (in Louw et al., 1990:353-354) noem 'n verskeidenheid faktore wat die kind se belewenis van skool kan beïnvloed:

- Die persoonlikheid van die kind speel 'n rol.
- Kinders wat emosionele sekuriteit ervaar. Indien die kind reeds in die voorskoolse jare sosiale ondervinding opgedoen het, reeds in 'n mate onafhanklikheid van die ouers ontwikkel het, wat oor outonomie beskik en aggressiewe impulse kan beheer, sal makliker in die skool aanpas.
- Die aantal kinders in die gesin – die kind se ordinale posisie in die gesin speel ook 'n rol. Ouer broers en susters bring mee dat skool nie 'n vreemde begrip vir die kind is nie.

Navorser ondersteun die vorige punte, naamlik dat kinders se ontwikkeling tydens die skooljare baie kwesbaar is. Die aanpassing van die jong skoolkind speel 'n belangrike rol in die kind se sosiale ontwikkeling. Soos reeds bespreek is die kind nou in 'n fase waar hy maats maak en die portuurgroep van groot belang is. Positiewe aanpassing kan net voordelig vir die kind se verdere ontwikkeling wees. Indien die kind positief aanpas, kan hy probleme makliker verwerk. Die kind kry dus 'n gevoel van beheer en mag.

### 2.3.2 Die rol van die onderwyser

Die onderwyser speel nie net 'n sentrale rol in elke skoolgaande kind se leerervaring nie, maar oefen ook 'n belangrike rol op feitlik alle fasette van sy ontwikkeling uit (Louw et al., 1990:354). Schultz, Heuchert, & Stampf (in Clarke-Stewart et al., 1987:504) is van



mening dat onderwysers se houding teenoor en hantering van ‘n kind ‘n invloed op die kind se ontwikkeling kan hê soos in die volgende voorbeeld gesien kan word:

*“My first morning (in first grade), our teacher took us through a singing lesson. I loved to sing, so I really opened up. After a minute or two of this, she stopped us, turned to me-right in front of the class- and said, “Stop singing at once! Your notes are all wrong and you are so much louder than the rest of the class”. It was just a thoughtless act, but when I went home that afternoon, I cried and told my mother all about it”.*

Die kind moet besef dat onderwysers van mekaar verskil, sommiges gee liefde en respek, ander nie. Navorsers is van mening dat kinders eerder onderwysers verkies wat vriendelik is en kan verduidelik waar die kind gefouteer het. Die onderwyser fasiliteer leer, leer die kind sosiale vaardighede aan, bevorder selfondersoek by die kind en verbreed die kind se leefwêreld (Louw et al., 1990:354). Die onderwyser leer nie net die kind nie, maar help ook met persoonlike en huislike probleme. Onderwysers wat aan minder bevoorregte kinders aandag skenk, is meer geneig om hierdie kinders se gedrag te beheer eerder as om hulle op te bou.

Volgens Louw et al. (1990:355-356) en Clarke-Stewart et al. (1987:505-508) moet die onderwyser die volgende faktore in ag neem wat as basis vir die kind se ontwikkeling dien:

- Die onderwyser moet vertrouwe in haar kinders hê. Die kind glo dat hy ‘n taak kan voltooi en dit dra weer tot sy akademiese selfkonsep by.
- Die onderwyser moet ekstra tyd vir stadige leerders toelaat. Die kind word dus toegelaat om sy eie potensiaal te ontwikkel.
- Dit is belangrik dat ‘n onderwyser lief vir haar kinders moet wees. Dit dien weer as basis vir die kind se sosiale- en emosionele ontwikkeling.
- Onderwysers se verwagtings speel ‘n rol in die kind se leerproses. Die onderwyser se verwagting blyk egter nie net op die akademiese prestasie van die kind ‘n invloed te hê nie, maar ook op die kind se motivering en selfbeeld (Louw et al., 1990:355).

- Indien 'n slim kind nie 'n vraag kan antwoord nie, gee die onderwyser hom 'n wenk. Dit help om minder druk op 'n swakker presteerder toe te pas en om verleentheidsituasies te voorkom.
- Die struktuur van die klas het ook 'n invloed op die kind se akademiese prestasie. 'n Groot klas vereis baie aandag van die onderwyser en individuele aandag kan verlore gaan.
- Die onderwyser moet reëls in die klas hê. Navorsers is van mening dat reëls en grense die skoolgaande kind reeds vanaf 'n jong ouderdom verantwoordelikhede kan aanleer. Dit is dan ook waar keuses en besluitneming plaasvind.
- Indien die onderwyser vir die kind luister en motiveer sal die kind selfvertrouend en suksesvol voel (Vergelyk Clarke-Stewart et al., 1987:507).

Volgens navorsers speel die onderwyser 'n belangrike rol in die kind se ontwikkeling. Navorsers stem saam met die vorige skrywers dat kinders struktuur en reëls in die skool moet hê. Die kind kry geleentheid om sy kommunikasievaardighede in skoolverband te verbeter. Die onderwyser moet nie 'n bedreiging vir die kind wees nie. Die kind spandeer 'n groot deel van sy dag by die skool. Dit is die onderwyser se taak om ongewenste gedrag in samewerking met ander dissiplines uit te wys en aan te spreek, waar nodig.

### 2.3.3 Ander invloede van die skool

Van der Westhuysen & Schoeman (in Louw et al., 1990:356) wys ook op die volgende invloede van die skool:

- Die ervarings wat kinders vroeg in hul skoolloopbaan deurmaak, kan 'n direkte invloed op hul siening van hul eie vermoëns uitoefen en hul selfkonsep positief of negatief beïnvloed.
- 'n Gesaghebbende opvoedingstyl deur die ouers hou verband met die mate van welslae wat die kind op skool behaal.
- Dit is bewys dat indien kinders in 'n warm, begrypende aanvaardende atmosfeer 'n mate van outonomie geniet, dit daartoe bydra dat die kind welslae op skool behaal.

- Suksesvolle aanpassings by die skool hang van die kind se houding teenoor die skool af. Die ouers se liefde en sekuriteit speel 'n groot rol in die kind se verhouding met sy skool.
- Kinders se houding teenoor die skool word verder ook beïnvloed deur die aard van en die wyse waarop leermateriaal aangebied word. Dit is belangrik dat die kind nie verveeld moet raak nie, anders is skool nie meer 'n uitdaging nie.

#### 2.3.2.1

Volgens navorsers lewer die skool 'n belangrike bydrae tot die kind se ontwikkeling, maar die ouers en gesin se invloed dra steeds 'n groot gewig. Die kind het 'n behoefte aan 'n veilige leerruimte wanneer hy skool toe gaan. Dit dien as basis vir sy sukses met leertake. Wanneer die kind dus sekuriteit ervaar, sal hy makliker waag om te leer lees, skryf en reken. Hierdie fase word as 'n kritieke periode vir die ontwikkeling van die selfkonsep beskou. Die kind se selfkonsep word deur sy prestasies, vriendskappe, verwagtings wat ander aan hom stel, die mate waarin hy sy eie gedrag kan reguleer en die wyse waarop die kind deur volwassenes, maar veral ouers, behandel word, beïnvloed.

#### 2.4

### **2.4 DIE INVLOED VAN DIE GESIN IN DIE ONTWIKKELINGSTAKE VAN DIE MIDDELKINDERJARIGE KIND**

#### 2.4.1

Gedurende die baba- en vroeë kinderjare is dit by uitstek die ouers se verantwoordelikheid om hulle kind in die bemeesting van sy ontwikkelingstake te ondersteun. (vergeelyk Havighurst in van Wyk, 1983:31.) Sekere gesinstake is belangrik vir die kind se ontwikkeling. Dit bly die ouers se verantwoordelikheid in hierdie stadium om sorg te dra dat die nodige sosialiseringseleenthede vir die kind geskep word. Havighurst (in Thomas, 1996:57) konstateer dat die gesin grootliks tot die kind se ontwikkeling van positiewe verhoudings met maats bydra. Vriendskappe met kinders van dieselfde ouderdomsgroep is baie nodig ten einde die kind te leer om te sosialiseer. Volgens Newman & Newman (in Louw et al., 1990:366) stel kinders in die middelkinderjare hoë eise aan hulle ouers. Die ouers se besluite, oor byvoorbeeld waarmee en met wie die kind kan speel, waarheen hy kan gaan en waarom hy nie iets mag doen nie terwyl sy maats dit wel mag doen, word beproef. Kinders wil meer geleentheid hê om saam met die ouers

oor hulle eie sake besluite te neem of verkies dit dikwels om self besluite te neem.  
(vergelyk Louw et al.,1990:366.)

Navorser is van mening dat ouers ook in die middelkinderjare emosionele sekuriteit vir die kinders bied. Van kleinsaf vorm kinders beskouinge oor wie hy is, hoe ander mense is, wat in die lewe belangrik is en hoe die kind hom moet gedra om aanvaar te word.

Navorser is van mening dat kinders hul ouers naboots en volgens hulle beskouinge leef. Dit bepaal dikwels die kind se lewensstyl en gedrag. Dit is daarom belangrik om die dinge in die gesin wat tot die kind se beskouing van homself en ander bydra, te begryp. Indien ouers hiervan bewus raak, is die ouer beter toegerus om die kind se gedrag positief te beïnvloed. Daar sal vervolgens aandag geskenk word aan die faktore in die gesin wat die kind se ontwikkeling kan beïnvloed.

#### 2.4.1 Determinante van ouerskap

Daar word volgens Louw et al. (1990:366-367) drie determinante van ouerskap onderskei, naamlik:

- Die ouer: Dit is nog altyd aanvaar dat ouers “groot genoeg” is om lewensprobleme te hanteer. Daar is dan ook mettertyd besef dat ouers maar net mense is en dat hulle eie lewenservarings hulle persoonlikhede en ouerskap positief of negatief kan beïnvloed. Studies toon aan dat kinders wat ‘n moeder met emosionele probleme gehad het, ook self psigiese probleme ervaar. (vergelyk Louw et al.,1990:367.)
- Die kind: “ *One of the first things to understand is that the influences in the parent-child system flow both ways. Children influence their parents as well as the other way around*” (Bee in Louw et al.,1990:367). Navorsers stem saam met die skrywer dat kinders ook ‘n aandeel in die kwaliteit en die sukses van die ouer-kindverhouding het. Wanneer probleme in die ouer-kindverhouding geïdentifiseer word, moet daar na beide die ouer en die kind se prosesse gekyk word.

- Bronne van stres en ondersteuning: Bee (in Louw et al., 1990:367) konstateer dat die gesin nie as 'n losstaande entiteit funksioneer nie. Die gesin se materiële posisie en hulle verhouding met vriende en ander familieledede, blyk 'n belangrike invloed op die gesinsinteraksie te hê. Dit is noodsaaklik dat ouers sosiale ondersteuning moet hê. Dit dien as uitlaatklep vir die ouer-kindverhouding.

Navorsers is van mening dat die ouer sowel as die kind die kwaliteit van die verhouding kan bepaal. Die kind en die ouer het beide sekuriteit, vertroue en ondersteuning nodig vir die positiewe bou van die ouer-kindverhouding.

#### 2.4.2 Ouerskapstyle

Die wyse waarop ouers hulle kinders grootmaak, speel 'n belangrike rol in die ontwikkeling van die kind. Eastman (1994:17) is van mening dat ouers se houding en gedrag teenoor die kind en teenoor hulself 'n belangrike faktor is wat kinders se lewensstyl en gedrag beïnvloed. Sy is verder van mening dat indien ouers liefde en humor aan die kind toon en die kind verstaan, daar reeds positiewe verandering in die kind en die ouer kan plaasvind. Eastman (1994:21) konstateer dat die kind in kontak met sy gevoelens sal wees indien die ouer die regte ouerskapstyl kies en die kind dus weet wat van hom verwag word.

Die bekendste indeling van ouerskapstyle is egter deur Baumrind daargestel. (vergeelyk Louw et al., 1990:368 en Perry & Bussey, 1984:100.) Sy onderskei naamlik tussen die outoritêre, die gesaghebbende en die permissiewe ouer. 'n Vierde tipe styl word ook onderskei, naamlik die onbetrokke ouer. In hoofstuk 3 word meer fokus geplaas op die verskillende bande wat kinders met hul ouers vorm volgens ouerskapstyle. Vervolgens word elke ouerskapstyl bespreek. (vergeelyk Louw et al., 1990:368-369; Eastman, 1984:18-21 en Perry et al., 1984:100-101.)

- **Outokratiese ouer**

Die ouer is gestel op gehoorsaamheid en onbuigsame opvattinge van wat reg en verkeerd is. Daar is geen kommunikasie tussen ouer en kind nie. Die ouer dwing die kind op die kind af, stel eise en perke, en as die kind nie volgens die ouer se verwagting optree nie, word hy gestraf. Navorser is van mening dat die kind dus geen aandeel in besluitneming het nie. Volgens die skrywers kan sekere gevolge van hierdie ouerskapstyl intree, naamlik dat die kind 'n laer selfagting het en ook minder vaardig in hulle verhoudings met vriende is. Sommige van hierdie kinders neem wraak en aggressie kan selfs voorkom. Outokratiese ouers kan veroorsaak dat die kind sy ouer se voorbeeld volg en selfs outoritêre dominerende optrede openbaar. Hierdie kinders mag vyandig teenoor hulle maats raak omdat die kind baasspelerig wil wees.

- **Demokratiese of gesaghebbende ouer**

Hierdie ouer dui duidelik 'n rigting vir sy kind aan, maar laat terselfdertyd vryheid binne redelike grense toe (Louw et al., 1990:369). Die ouer kan gesonde gesag uitoefen, maar hy weet en erken dat hy nie 'n onfeilbare bron van gesag is nie, en dat hy in die werklike lewe ook kan fouteer (Perry et al., 1984:101). Navorser is van mening dat kinders van hierdie tipe ouerskapstyl weet wat van hulle verwag word, en dat die ouer ook foute kan erken en verskoning kan vra. Oop kommunikasie kom dus voor. Openlike en eerlike gesprekke kom voor. Die kind word deel van die besluitnemingsproses. Gevolge van die demokratiese ouer is dat die kind 'n hoër selfagting het en beter in staat is om morele standaarde te internaliseer en op skool te presteer. Die ouer en die kind is nie in 'n magstryd betrokke nie. Die ouer en die kind kom tot 'n oplossing van probleme, dit lei tot vertroue, begrip en respek vir mekaar. Die kind kan verantwoordelikheid aanvaar en is meer onafhanklik. Navorser sluit aan by Eastman (1984:21) as hy meen dat hierdie kinders gemotiveer word om probleme self op te los.

- **Permissiewe ouer**

Feitlik geen perke word aan die kind gestel nie en die kind is self verantwoordelik vir sy gedrag. Die ouer laat die kind in 'n baie groot mate toe om sy eie gang te gaan. Die ouer handel die meeste van die tyd nie-bestruffend en keur die kind se begeertes en optredes goed, sodat die kind se "persoonlikheid kan ontwikkel". Hierdie ouers meen dus dat straf, mag en gesag as 'n inperking beskou word wat nadelig vir die kind se ontwikkeling is. Gevolge van die permissiewe ouer is dat kinders ongehoorsaam is wanneer daar gevra word om iets te doen wat in konflik met hulle begeertes is. Hulle aanvaar nie maklik verantwoordelikheid nie, onderwerp hulle nie aan gesag nie en is geneig om slegter op skool te vaar. Die kind word van geen struktuur voorsien waaraan hy die korrektheid of verkeerdheid van sy gedrag kan beoordeel nie. Navorser is van mening dat kinders wat nie grense en struktuur het nie, ook min vertrou in hulself het. Hierdie kinders is dan ook dikwels nie lief vir hulself nie.

- **Onbetrokke ouer**

Hierdie ouers stel volgens Louw et al.(1990:369)geen eise aan die kind nie, hulle doen net die minimum wat van hulle as ouers van die kind verwag word. Die redes vir die onbetrokkenheid van die ouers kan wissel van 'n gebrek aan belangstelling in kinders tot oorweldigende persoonlike probleme. Die optrede van die onbetrokke ouer het tot gevolg dat daar versteurings in die kind se verhouding met ander kan wees, die kind dikwels geneig is om impulsief te wees en selfs anti-sosiale gedrag te openbaar. (vergelyk Louw et al.,1990:369.) Navorser is van mening dat die kind onveilig en verward voel. Wanneer die kind dan skool toe gaan, het dit reeds negatiewe gevolge vir sy ontwikkeling. Hy beleef geen sekuriteit nie.

### 2.4.3 Gesinsamestelling

Die aantal kinders in 'n gesin en die ordinale posisie van 'n kind in die gesin het bepaalde implikasies vir sy sosiale en persoonlikheidsontwikkeling (Louw et al.,1990:370).

Verskeie teorieë is aangevoer om die verskil tussen eersgeborenes en latergeborenes te verklaar. Louw et al. (1990:370) is van mening dat die oudste kind meer selfvertroue verkry en ook meer verantwoordelikheid kan aanvaar. 'n Verder voordeel is dat oudste kinders meer blootstelling aan volwasse modelle het. Wanneer nog 'n kind gebore word, kry die oudste kind minder aandag van sy ouers af. Die oudste kind "wen" weer sy aandag terug deur op 'n later stadium op skool te presteer of deur negatiewe gedrag te openbaar. Enigste kinders vorder net so goed as die oudste kind. Enigste kinders pas hulself maklik in die omgewing aan.

Die middelste kind word volgens Van der Westhuysen & Schoeman (in Louw et al., 1990:370) dikwels die moeilike kind genoem. Hierdie kinders mag verwerp voel omdat hulle nooit so 'n sterk verhouding met hul ouers soos die oudste kind kon hê nie. Die funksie en rol van die middelste kind kan ook nie so goed in die gesin omskryf word soos byvoorbeeld die oudste en die jongste kind nie.

Die jongste kind word weer vir baie jare as die baba van die gesin beskou. Volgens Louw et al. (1990:370) kry hierdie kind so baie aandag dat hy nie lus is om selfstandig te ontwikkel nie. Navorsers is van mening dat kinders in die gesinsopset reageer soos wat hulle gehanteer word. As 'n kind aanvaarding en liefde in die gesin beleef, kan hy homself aanvaar en in homself glo. Dit is belangrik dat die ouer die kind in die gesin as individu moet beskou om sodoende positiewe ontwikkeling by die kind te bewerkstellig. Die kind het aanvaarding en aanmoediging nodig om toereikend te kan voel.

#### 2.4.4 Egskeiding

Volgens Salkind (1990:489) kan egskeiding 'n groot invloed op die kind se ontwikkeling hê. Egskeiding is 'n pynlike proses vir die kind en dikwels beleef kinders dat dit hulle skuld is. Navorsing toon aan dat egskeiding in Suid-Afrika al hoe meer toeneem en dat jong kinders meestal betrokke is. Salkind (1990:489) konstateer dat die gesin sekuriteit vir die kind bied. Wanneer ouers skei word daardie sekuriteit en veiligheid nadelig beïnvloed. Kinders in die middelkinderjare ervaar verskeie gedragspatrone en gevoelens



soos hartseer, vrees, skuld, depressie, aggressie en eensaamheid tydens 'n egskeiding (Clarke-Stewart et al., 1987:487). Louw et al. (1990:371) sluit by die vorige skrywer aan deurdat 'n egskeiding 'n reeks van stresvolle ervarings vir die hele gesin inhou.

#### Opsomming

Volgens Salkind (1990:489) het die kind tydens egskeiding sekere behoeftes wat die ouers in ag moet neem. Die ouderdom van die kind word in ag geneem en die kwaliteit van die kind se verhouding met beide van sy ouers is belangrik. Die persoonlikheid en die emosionele stabiliteit van sowel die kind as die ouer speel 'n bepalende rol. Navorser is van mening dat die kind dus sekere behoeftes het wat die ouer in ag moet neem. Die kind se reaksie op die ouers se egskeiding sal dus deurslaggewend beïnvloed word deur die manier waarop die ouers die egskeiding hanteer. Kinders moet toegelaat word om hulle gevoelens uit te spreek en te besit. Egskeiding kan steeds veroorsaak dat die kind in die middelkinderjare verwerp voel.

#### Kinders

Kinders se reaksie op egskeiding kan deur verskeie faktore bepaal word. Volgens Craig (in Louw et al., 1990:373) en Clarke-Stewart et al. (1987:488) is hierdie faktore die volgende:

#### Byvoegings

- Die mate van vyandigheid wat die egskeiding voorafgaan. Dit is moeiliker vir die kind om by die situasie aan te pas as vyandigheid teenwoordig is.
- Die mate van verandering in die kind se lewe. Indien die kind na 'n ander dorp moet verhuis, 'n ander skool moet bywoon en nuwe vriende moet maak, is dit moeiliker vir die kind om selfvertroue en selfgating te ontwikkel as wanneer die kind se omstandighede nie sou verander nie.
- Die aard van die ouer-kind verhouding. Volgens Clarke-Stewart et al. (1987:488) is positiewe kontak met 'n ouer of albei ouers van meer betekenis vir die kind as geen kontak nie. Dit help die kind om 'n goeie aanpassing te maak.

Navorser is van mening dat bogenoemde faktore beslis 'n invloed op die kind se ontwikkeling het, en dat die noodsaaklikheid van bemagtiging en ondersteuning vir kinders tydens 'n egskeiding nie uitgesluit moet word nie.

#### 2.4.5 Stiefgesinne

Daar word beweer dat die meeste ouers wat skei, weer trou. Die veranderinge wat met 'n tweede troue gepaard gaan, verg egter groot aanpassing (Louw et al., 1990:374). Die betrokke kinders kry nie net 'n nuwe (stief-)ouer nie, maar dikwels ook (stief-)broers en/of (stief-)susters. Navorser is van mening dat hierdie nuwe aanpassing vir baie kinders stresvol kan wees. Salkind (1990:494) is van mening dat stiefouers ook stres ervaar en net so graag deur die kind aanvaar wil word. Carter & McGoldrick (in Salkind, 1990:494) noem sewe faktore wat die kind en sy nuwe familie moet hanteer om sodoende goeie verhoudings te bou:

- Die kind moet die verlies van 'n ouer aanvaar.
- Kinders voel verantwoordelik vir die egskeding. Verduideliking en liefde speel 'n groot rol by die ouer om die kind te bemagtig. Die kind moet versekering kry dat hy nie skuldig is nie.
- Kinders moet by hulle nuwe omstandighede kan aanpas. Die een ouer kan byvoorbeeld verhuis, die kind kry 'n nuwe skool en nuwe maats.
- As gevolg van die nuwe aanpassing word reëls verander of aangepas. Die kind word aan nuwe verantwoordelikhede blootgestel.
- Kinders fantaseer gedurig dat hul eie ouers weer herenig sal word. Dit is belangrik dat die ouers die kind van sekuriteit en liefde moet verseker sonder enige beloftes van hereniging.
- Kinders se rol ten opsigte van hul ouers verander ook. Dit is belangrik dat kinders 'n oop verhouding met beide ouers moet handhaaf.
- Verskillende verwagtings van beide die kind en die nuwe ouer kom na vore. Kommunikasie en geduld is van groot belang.

Navorser is van mening dat die invloed van 'n tweede troue nie altyd negatief is nie. Die kind maak self die keuse of hy die nuwe gesinsomstandighede gaan aanvaar of nie.

Sekere gedragsprobleme mag wel voorkom. Indien die ouers negatiewe gedrag van die kind ondervind, kan professionele hulp genader word.

#### 2.4.6 Enkelouergesinne

Enkelouergesinne verwys volgens Louw et al. (1990:375) na waar die vader of die moeder nie teenwoordig is nie weens faktore soos egskeiding, verlating of die dood. Die grootste enkele oorsaak van enkelouergesinne is egskeiding, en by die meeste enkelouergesinne is die moeder die enkelouer. Salkind (1990:499), Clarke-Stewart et al. (1987:488) en Louw et al. (1990:375) stem saam dat daar binne enkelouergesinne meer stres teenwoordig mag wees. Die oorsake van die stres is volgens die skrywers meestal ekonomiese stres. Indien egskeiding van toepassing was, is 'n belangrike rede hiervoor dat onderhoud nie gereeld deur die ander ouer betaal word nie en dat die ouer aan wie die kinders toegeken is, nie altyd oor die nodige finansies beskik om behoorlik kop bo water te hou nie (Louw et al., 1990:375).

Verskeie negatiewe gevolge van enkelouergesinne kom voor. Salkind (1990:500) konstateer dat 'n enkelouer dikwels 'n substituut vir die kind moet kry wanneer die ouer gaan werk (byvoorbeeld dagversorging of naskool vir kinders). Die kind in sy middelkinderjare spandeer die meeste van sy dag in die skool. Navorser is van mening dat enkelouers wel rede tot kommer het oor die kind se versorging in die middag. Volgens Louw et al. (1990:375-376) kom jeugmisdad meer voor by hierdie kinders. Kinders uit enkelouergesinne hou ook minder van skool as kinders uit tweeuergesinne, hul verhoudings met maats en onderwysers is ook swak en beïnvloed dus hul selfbeeld. Vanuit navorser se ondervinding blyk dit dat kinders uit enkelouergesinne dikwels self huweliksprobleme en probleme met die opvoeding van hul eie kinders ondervind.

Volgens Louw et al. (1990:376) en Salkind (1990:501) is daar egter ook positiewe eienskappe by hierdie kinders teenwoordig. Laasgenoemde skrywer is van mening dat kinders in 'n enkelouergesin sterk bande met ander en die teenoorgestelde geslag kan ontwikkel. Twee of meer kinders in 'n enkelouergesin het mekaar se ondersteuning

nodig. Gewoonlik is die kinders meer onafhanklik en meer verantwoordelik, en kan ook deel aan besluitneming.

Navorser stem met die skrywers saam dat enkelouergesinne negatiewe sowel as positiewe gevolge vir die kind inhou. Dit is egter die ouer se verantwoordelikheid om die kind se behoeftes in ag te neem en om leemtes in die kind se ontwikkeling te identifiseer.

#### 2.4.7 Dood in die gesin

Die dood van 'n ouer is volgens Salkind (1990:496) vir 'n kind soms onverstaanbaar. Hy noem dat jong skoolgaande kinders wat nog in die preoperasionele fase van kognitiewe ontwikkeling is, soms dink dat die ouer weer terugkom. Kinders in die middelkinderjare is weer bekommerd dat hul ouers sal doodgaan. Kane (in Salkind, 1990:497) konstateer dat die kind tussen sewe en agt die dood as spesifiek en konkreet beskryf... "the dead can neither eat nor speak". Kinders vanaf tienjarige ouderdom kan die dood definieer.

Navorsing het aangetoon dat kinders wat die verlies van 'n ouer ervaar het, dikwels enurese het, swak vorder op skool, vrees en angs vir die dood het (veral vir ander in die gesin), aggressief en depressief is (Van Eerdewegh in Salkind, 1990:497).

Navorser is van mening dat kinders toegelaat moet word om hul emosies uit te druk. Ondersteuning van die res van die gesin is hier van groot belang. Die kind moet tyd gegun word om te treur oor die ouer wat hy verloor het. Indien die kind sy gevoelens onderdruk, kan dit tot erge gedragsprobleme lei. Kinders kan op sekere wyses oor 'n ouer se dood reageer. Dit sal dus nodig wees om die kind te verstaan en te ondersteun.

Volgens navorser speel die gesin 'n belangrike rol in die kind se ontwikkeling. Kinders voel maklik bedreig wanneer hul ouers rusie maak. Die tipe ouerskapstyl bepaal ook of die ouer die kind "raaksien" en kan verstaan. Navorser is van mening dat ouers beheersd en volwasse voor die kinders moet optree. Goeie verhoudings in die gesin lei tot 'n gesonde ontwikkeling by die kind op alle vlakke. Daar is verskeie faktore wat die skoolgaande kind se ontwikkeling kan benadeel. Dit is belangrik dat die kind 'n gevoel

van “behoort” moet beleef wanneer gesinsomstandighede skade lei. Dit is die ouer se verantwoordelikheid (enkel of geskei) om tyd aan die kind te spandeer. Dit dien as basis vir ‘n gesonde ouer-kind verhouding.

Die kind

## 2.5 SAMEVATTING

In hierdie hoofstuk is die ontwikkeling van die kind in die middelkinderjare volledig bespreek. Die middelkinderjare is die vormingsjare waartydens ontwikkeling op alle gebiede voorkom. Hierdie ontwikkelingsfase is ‘n belangrike tydperk wat betref die kind se liggaamlike, motoriese, kognitiewe, morele, emosionele, sosiale en persoonlikheidsontwikkeling.

Die kind

Die ontwikkelingstake van die kind in die middelkinderjare moet sensitief deurgekyk word, aangesien die kind vir die eerste keer in sy lewe die wêreld buite alleen aanskou. Vir die doeleindes van die betrokke studie is daar op die junior- primêre skoolkind (6-9 jaar) gefokus. Binne hierdie fase leer die skoolkind om minder van sy opvoeders afhanklik te wees, en groei en ontwikkel meer op verskeie terreine as die voorskoolse kind. Omdat die studie fokus op die emosionele-sosiale ontwikkeling van die junior-primêre skoolkind, is klem gelê op die invloed van die gesin en ander invloede in die middelkinderjare kind se lewe. Indien die kind se ontwikkeling deur laasgenoemde belemmer word, kan die kind nie sy gesonde ontwikkeling van kindwees bereik nie en kan die kind gedragsprobleme, soos aggressiewe gedrag, openbaar.

Die middelkinderjare gaan met groter emosionele volwassenheid as die voorskoolse jare gepaard. Die kind is in staat om ‘n verskeidenheid van gevoelens uit te druk. Hierdie gevoelens is meer spesifiek, divers en gesofistikeerd. Indien die kind in die middelkinderjare nie aan sy emosies uiting kan gee nie, word hierdie emosies onderdruk wat dikwels tot verhoudings- of gedragsprobleme lei. Die kind in die middelkinderjare het dus motivering op alle terreine nodig om hul volle potensiaal en groei te bereik.

Die kind leer om met maats van sy eie ouderdom oor die weg te kom. Sy sosialisering word op 'n toepaslike wyse in die skool vervul. Aanvaarding en om “te behoort” is vir die laerskoolkind belangrik. Om te “behoort” speel 'n groot rol in die ontwikkeling van die kind se selfbeeld en selfvertroue. In die skool word die kind gedurig getoets aan omstandighede waaraan hy blootgestel word.

Die gesin bly steeds 'n onvervangbare anker in die kind se lewe en sy groei tot volwassenheid. Dit is belangrik dat die ouer kennis oor die ontwikkeling van die kind in die middelkinderjare sal hê ten einde met die kind kontak te maak. Die wyse en tipe van ouerskapstyl waarop ouers hulle kinders grootmaak speel 'n belangrike rol in die ontwikkeling van die kind. Die kind sal weet wat van hom by die huis sowel as op skool verwag word, indien die ouers reeds op 'n vroeë ouderdom in die kind se lewe die mees toepaslikste ouerskapstyl gevolg het. Gesinsamestelling, egskeiding, stiefgesinne, enkelouergesinne en dood in die gesin speel 'n belangrike rol in die kind se ontwikkeling.

Dit blyk dus dat verskeie faktore die kind in die middelkinderjare se ontwikkeling kan belemmer. Indien die kind nie optimaal ontwikkel het nie en nie die nodige ondersteuning en liefde van sy ouers ontvang het nie, kan onaanvaarbare gedrag by die kind ontstaan. Ten einde hierdie onaanvaarbare gedrag te identifiseer en te hanteer, word daar in hoofstuk 3 spesifiek op aggressiewe gedrag in die middelkinderjare gefokus.